

ARANY KISEBB TÖRTÉNETI KÖLTEMÉNYEI.

(*Szent László füve. Szent László.*)

— Második és befejező közlemény. —

Szent László király emlékének, a kiről az összes magyar szentek közt a legtöbb monda maradt ránk, Arany János két költeménnyel adózik: *Szent László füvé*-vel, melyet még 1847-ben és *Szent László*-val, melyet már Garay Szent László eposzának megjelenése után 1853-ban írt.

Szent László füve azt a mondat tárgyalja, hogy a kegyes király nyílat isteni útmutatásra ellővén, azzal egy keresztfű néven ismert növényt talál s ez hathatós orvosságnak bizonyúl az országban dühöngő pestis ellen, miért is a nép a fület azontúl Szent László fűvének nevezi.

Ez a növény a természettudósok előtt jól ismert s egyike a legelterjedtebbeknek; mintegy 500 fajtája van. Hazánkban leginkább a hegyes vidékeken található, például a Kárpátokban, síkságon kevésbé. Erős gyökerű és szárú fű ez, melynek legfeltűnőbb sajátága, hogy levelei keresztben állók. 20—40 cm. magasra szokott nőni. A növénytan *Gentiana cruciata* néven nevezi.

Egyik válfaját, a *Gentiana lutea*t már Plinius ismeri s nevének eredetét onnan magyarázza, hogy *Gentius*, Illyria királya, fedezte fel s ismerte meg gyökerének és nedvének hasznát. Hévítő szernek minősíti. »*Gentianam invenit Gentius, rex Illyriorum, ubique nascentem, in Illyrico tamen praestantissimam, folio fraxini; sed magnitudine lactucae, caule tenero, pollicis crassitudine, cavo et inani, ex intervallis foliato, trium aliquando cubitorum, radice lenta, subnigra, sine odore, aquosis montibus Subalpinis plurima. Usus in radice et succo. Radicis natura est exalfactoria, sed praegnantibus non bibenda.* (L. Plinii Secundi *Historiae Naturalis libri XXXVII. Ex recensione Joannis Harduini. Biponti 1784. L. XXV. c. XXXIV. 23.*)

Egyik alfaját, a centauriát (*Erythraea centaurium*) pedig állítólag már Chiron sebkezelésnél alkalmazta, midőn Herculesnél látogatóban, fegyverszemlélés közben egy nyíl esett lábába. »*Centaurio curatus dicitur Chiron cum Herculis excepti hospitio per-*

tractanti arma sagitta excidisset in pedem: quare aliqui Chironion vocant (Plin. L. XXV. c. XXX. 19.).

A Gentianáknak ez a kettős alkalmazása, mint gyomor-erősítő, másrészt mint sebtisztító szer meg is maradt az egész ó és középkoron keresztül s nyomai még a mai pharmaceutikában is feltalálhatók.

Hasonlóképen nyilatkozik Dioscorides is, Claudius császár udvari orvosa, a Kr. utáni első században. Ő a Gentiana hasznát a hevítésen kívül, mérges mart sebek és szemgyulladás ellen vallja: Gentiana primum inuenta creditur a Gentio Illyriorum Rege, a quo etiam cognomentum habuit. Vis radici excalfactoria et detergens. Contra venenatarum bestiarum morsus duabus drachmis cum pipere et ruta ex vino pota auxiliatur... Radix collyrii modo subdita, partus eiicit: impositaque ut lycium vulneraria est, et cuniculatim depascentibus ulceribus medetur, praecipue vero succo, qui quidem oculis etiam inflammatione laborantibus illinitur. (Pedacii Dioscoridis Anazarbaei Opera (III. 1. 3. c.) De Gentiana.)

Ismerik a magyar fűvészkönyvek is Meliustól Diószegiig s ezek már egytől-egyig a pestis ellen állítják különösen hathatósnak.

Melius Juhász Péter Herbariumában (Kolosvár, 1578. 142 l.) így ír: »*De cruciata*. Keresztes fű. Creutzwurtz. Cruciata Stau-rotypos, azaz keresztes formájú fű. Hasonló a Gentianához és ám az Lábmosó fűhöz. Kék virága vagyon, ugyan lyikas a gyökere. Ezt disznógyógyító fűnek is híják. Parragon, réten terem. Lyikas gyökerű fű. Mint az utifűnek a levelei. *Természeti*: Szárazító és meleg természetű a keresztesfű. *Belső hasznai*: A levelének, gyökerének vize, mellyefé tisztít, hurutot gyógyít, mérget kiűz, dögösség ellen hasznos. Ezen haszna a porának, ha porrá tészed és élsz vele. A tehén és lú és disznópásztorok igen adják enni a disznó és lúbaromnak a dög ellen. Ha iszod a vizét, havi kórságot indít. Igen hasznos a vize, succusa, pora az kórságosoknak, ha gyakran élnek vele. *Külső hasznai*: A barbélyok sebet kötnek vele, írbe csinálják a gyökerét. Igen jó a sebes lovakat, sánta túros lovakat véle mosni a vizével, ha megfőzöd gyökerét, ezzel a túrját mosod, kötözöd a sebet, lábát. Ha a porával hinted a sebet, túrját a lónak meggyógyítja. Próbált dolog ez, hogy túrt, sebet igen jó ennek a vizével mosni, megfőzni a gyökerét, levelét, ezzel mosni, ezzel hinteni a túrt, a sebeket.

Magát a Gentianát (Keserű gyöker, *Encian*) Melius a 142. lapon tárgyalja, mint az utifűhöz hasonló, sárgavirágú növényt. Gentiana nevét Gentius királytól vette, ki legelőször vette hasznát. A gyökere minden mérget kivisz az emberből. Ebmarás, asszú kórság, májvész ellen igen jó; összegyűlt vért is eloszlat.

Frankovics Gergely 1588-ban kiadott orvosi munkájában szintén fontos szerepet juttat neki. (Hasznos és fölötte szükséges könyv, az isten fiainak és ötet félő híveknek lelki vigasztalásokra és testi épöletökre szerzettetött Frankovith Gergely által. Egyetlen

példánya a m. tud. Akad. könyvtárában. L. Zent Lazlo kirali fivének gyökere. Gentiana.) A Serapiumnak nevezett s tőle feltalált tisztító kenőcs elkészítéséhez használja. (19. l.) Ez a kenőcs főleg pestis ellen való, de egyaránt jó pokolvar, hideglelés, hurut, gutaütés, gyomor bajok, mérges sebek, összesen 32 nyavalya ellen. Előfordul még a pestisről való ital készítésénél is a Gentiana (30. l.) Sőt mézben is hasznos a bevétele. (34. l.)

Pápai Páriz Ferencz »Pax corporis«-a (Kolozsvár 1690.) a kór-ságban, vagy nehéz-betegségben sínylők részére ajánlja, hogy »fűstőljk meg őket gyantával, vagy ama kékvirágú Szent-László-füvével, melyet Gentiana minornak is hívnak. (21. l.)« A pestis ellen szintén hasznos; a gyökerek közzül ezek híresebbek: az Angelica, Zedoaria, Imperatoria, Bába kalácsa avagy Carlina, Csába íre, *Szent László füve s gyökere*, Tormentilla, Bistorta, Petasites, Dictamnus és a melyek ezekből készülnek. (309. l.)«

Csapó József »Új füves és virágos Magyar Kert«-je (1792. II. kiad.) abc rendben tárgyalja a különböző növényeket és így Szent László király fűvét is a többi szentektől elnevezett fűvekkel egyetemben. Ismeri több nevét, így: keresztfű, Gentiana, Entziana, Dantzia gyökér, Szent Ilona füve, keserű gyökerű fű, ördög méze. Deák: Gentiana cruciata minor. Frantz: Gentiane. Olasz: Gentiana. Német: Enzian, Bitterwurz. Ennek levelei hasonlók az hegyes úti-fű leveleihez; szára két araszni magas, üres és vékony, mint a kőmény fű szára. Virága sárga. Terem hegyen, rétes és árnyékos helyen. Gentius, az illyriai király találta hasznát legelőszőr Dioscorides tanubizonyosága szerint; innét inkább Gencius király fűvének nevezni lehetne. A kisebbik a Gentiana cruciata, ez a kereszt-fű, mely a Szent László király füve, ez egy araszra magossan nő, szára gömbölyű. Levelei kettősek, egymás ellenébe állók, a szappan-fű leveleihez hasonlító. Tetejében hatasan, hetesen szép, kék virágok állanak, ez neveztetik franczia nyelven: Gentiane croissée, Gentianelle, Croisette; olasz nyelven: Pettimbrosa. Németül: Kreuzkraut, Modelgeer. Terem mezőkben, szántó földeken. Juliusban virágozik. Mindeniknek gyökere verhenyeges, jó szagú, keserű ízű.

Belső haszna: 1. *Pestis ellen* hasznos a keresztfű gyökere, ha ki egy fél drakmát mindennap eczetben vagy borban bévészen. Szent László király pedig ezt leg elsőben találta volna fel az ellen hasznosnak lenni, mint Clusius és Zwitteringer emlékezik, mert minekutánna a tatárokat Magyarországból kiüzte, azután hamar nagy pestis kezdett az országban uralkodni. 2. *Hideglelős ember* főzze meg a gyökeret borban és igya éhomra azt melegen. 3. *Etel-nem kívánást* ezen említett ital meghozza.

Külső hasznai: 1. *Fekélyeket* és egyéb rútt sebeket megtisztítja és gyógyítja és gyökér, mézben főzven azt és úgy felrakván. 2. Csüves sebekben ezen gyökér bédugattatván, azokat tisztulások előtt öszve nőni nem hagyja.

Köz haszna: A keresztfű gyökerét hasznos megetetni a

disznókkal, midőn köztök a dög uralkodik, mert megőriztetnek ez által a dögtől.

Diószegi Fűvészkönyve (Debreczen 1813.) *taruils* néven ismeri a Gentianákat. Ennek minden fajai igen keserűk, hatalmas erősítő, gőzöltető, izzasztó, giliszták és senyvedés ellen való erővel birnak. Különösen az elgyengült gyomrot és beleket hozzák helyre. Gyökeréből a seborvosok kérőket csinálnak az olyan sebekbe, a melyeket nyitva kell tartani. Az ezzel való mosogatás az eves sebeket is szépen megtisztítja és gyógyulásokat segíti (189. l.).

Külföldi fűvészkönyvek is megemlékeznek a Gentiana-félék leírása mellett azoknak gyógyító hasznáról. A híres Celsius antidotumot lát benne minden állati méreg ellen. Serapio ugyanezen alapon radix basilica-nak nevezi. Tragus 1552-ben szondaként (Quellsonde v. ö. Diószeginél: *kérő*) alkalmazza a sebkezelésnél. Mathiolus, I. Ferdinánd udvari orvosa szerint: *Gentianae radices magnis laudibus efferuntur contra pestilentiam.*

Ugyancsak Mathiolus művében (Mathioli Opera 1598. 491. l.) találunk egy érdekes adatot, mely arra mutat, hogy hasonló monda, mint a mi szent László legendánk, a germánoknál is található. A Chamaeleon albusról, erről a bogáncsfajról, melyet a magyar *kőrfény*-nek, a német Eberwurz-nak nevez, állítja, hogy Nagy Károly fedezte fel, kinek egy angyal mutatta meg, mikor a seregben nagy pestis pusztított. »Chamaeleon albus tam ab Hetruscis, quam ceteris fere Italiae incolis vulgo *Carlina* vocatur, quod credit vulgus, (ut facile solet) herbam hanc magno olim Carolo regi ad fugandam sui exercitus pestem ab angelo demonstratam fuisse, tamquam antidotum omnium praestantissimum. Quo argumento freti vulgares quam plurimi, ad arcendam pestilentiam huiusce plantae radices miris magnisque laudibus commendant, si quotidie drachma devoretur. Nec quidem ab re: quando enim pota radix (ut Dioscorides et Galenus testantur:) latas interaneorum tineas et serpentium venenis resistat, mirum utique non fuerit, quod eadem in pestilentia opem ferre valeat.«

E szerint a Chamaeleont a középkor *Carlina*-nak, *Nagy Károly fűvé*-nek nevezte el s a botanika is *Carlina acaulis* név alatt ismeri.

Mathiolus adatait megerősíti Mentzelius is Index nominum plantarum, Berlińi 1696 cz. művében: *Carlina seu Chamaeleon* (Plin. 1. 22. c. 18.). *Carlina* quasi *Carolina* ab imperatore Carolo ad pestem ab exercitu suo profligandam usurpata. Chamaeleon ab animalculo varios colores subeunte nominari ob foliorum suorum varietatem Diosc. et Plinius volunt (66. l.).

Ez adatok épen nem bizonyítanak a mi mondánk idegensége mellett, noha a Károly fűve természetszerűleg régibb eredetű is. Mindenesetre fontos körülmény a fűvek különböző volta. Ha a Szent László fűvét idegenből vettük volna, bizonyára ugyanazon növényhez, a Chamaeleonhoz fűződnek s nem a Gentianához, hisz

az a bogáncsfaj nálunk is bőven terem. A középkori gondolkodásnak egyszerűen két változatával van itt dolgunk. Másrészt arra is vannak adataink, hogy a magyar monda tovább terjedt és hódított a nemzetiségek körében. Így éppen Mentzelius, a ki idézett művében a Gentiana mellett (130. l.) főlemlíti, hogy magyarul Zent lazlo Király fiu-nek, S. Ladislai regis herba-nak nevezik, közli a tót elnevezést is: *Prostreleny koren*, a mi magyarra fordítva annyit tesz, mint: *átlótt gyökér*. Még érdekesebb dr. Lambl közlése a Časopis Českého Museum 1852. évfolyamában (II. 63), mely szerint a dalmátok s a tengerparti horvátok a Gentiana cruciatát *Vladislavka*, László füve, néven ismerik.

Szent László mondája amaz óriási mondakörbe tartozik, mely a betegségek csodás gyógyításáról szól; közelebbről abba, midőn valamely szent van gyógyító erővel felruházva. Ilyen legenda csak magyar is sok van; alig találkozik szent, kinek csodatettei közé betegségek gyógyítása is ne tartoznék. Szent István a legenda szerint egy czipót vagy gyümölcsöt küldött a betegnek, a ki annak ízlelésére a szent király érdemei által azonnal meggyógyult. Vagy valamely jóillatú fűvet adott s a ki azt megszagolta, nyomban visszanyerte egészségét. Szent Margit legendájában olvassuk, hogy soror Lucia szent Margit halála után hirtelen megbetegült és elállt a száva. Orvosságul zsályát tettek a szájába, de nem használt semmit s ötödnapra meg kellett áldoztatni és kenetni. Akkor a sororok megmosták szent Margit haját és vizét megittatták a beteggel. És íme a beteg soror legottan szólni kezdé és megjöve és meggyógyula.

A szentekről nevezett tömérdek fűnév, mint Szent István, Szent Gellért, Szent Jakab, Lőrincz, Róbert füve, Szent János füve, kenyere, gyökere és a többi szintén azon hit mellett tanuskodnak, hogy a középkori ember, a mint a betegségeket istennek az elkövetett vétkekért való büntetéseként fogta fel, azonképen a természetfölötti segítségtől remélte is a belőlük való gyógyulást.

A szent Lászlóra vonatkozó legendákat lelkiismeretes gondnal és nagy apparátussal gyűjtötte össze Podhradczky József királyi kamarai számvevő tiszt és régi történeteinknek lelkes bűvára 1836-ban. Három évvel azelőtt már kiadott volt két magyar krónikát a mohácsi ütközetről és Budának török rabságba jutásáról s ez a krónika volt egyebek közt Arany Török Bálint-jának forrása. Szent Lászlóról kiadott könyve is a Szent László legendák forrásának tekinthető költészetünkben, nevezetesen Garay, a ki Szent Lászlójában forrásairól is számot adott, sokszor hivatkozik rá. Tompa Szent László királyja szintén ezen a könyvön alapul (I. k. 58. l.). A mű tulajdonképen két részből áll, az első rész: *Szent László királynak és viselt dolgainak Históriaja. Ok-levelekből, krónikákból, hagyományokból és legendákból összeszedte s ki-adta Podhradczky József*. Első rész. Budán, nyomtatott Gyurián János és Bagó Márton betűivel 1836. Ezt követte mindjárt

utána a második rész: *Szent László király tetemeinek históriája*, egyébként ugyanazon címlappal. A munka minket közelebbről érdeklő első része voltaképp a legenda azon elbeszélése, melyet »T. T. Luczenbacher János Ur m. t. társasági r. tag az 1834-dik esztendei Tudomány Tár I-ső kötetében a 216—234. lapokon esmértetett meg.« Podhradczky ennek szövegét alapul véve jegyzetekben adta hozzá a többi forrásokat, nézeteket, tudnivalókat, kikutatandókat. Szent Lászlónak Aranytól feldolgozott két története is e jegyzetek közt található. A X. §. *Egynehány tsodák, mellyeket az Isten Sz. László által tselekedett* 6. jegyzetében egymásután következik mindakettő. Elmondván a kunok és tatárok elleni harcokban tett csodáit így folytatja (82. l.):

»Mind illyeket s hasonló hagyományokat, mellyek Szent Lászlórúl ország szerte emlékezetben maradtak, össze kellene szedni a Historiának olly igen kívánatos föl-világosítása okáért. Ennek a szent életű királynak boldog emlékezetét fön tartja az úgy nevezett *Sz. László Fűve* is, mellyrül *Maholany Ignátnak* Panegyrisében, mellyet 1687 esztendón *Bétsben Sz. László* Király emlékezetére tartott, ezt a hagyományt olvastam. Mi után elmondotta, hogy az Isten *Sz. László* könyörgésére az éhező népének eledelére állatokat rendelt a pusztában, így folytatja beszédét:

Sic ergo, pascendo exercitum, salvat populum Regius Pastor *Ladislau*, nec tamen se esse Medicum Patriae obliviscitur. Quod dum memoro, non dicam, *Ladislau*m repetitis identidem vicibus, aut abiecta in terram casside, prodigioso artificio, copiosum elicuisse liquorem, ut vel sic medica potione siti iam iam extinguendo populo propinare salutem: aut impulsa in petras hastarum cuspidem, etiam invitas expulisse aquas: ut et suum *Hungaria* haberet *Moysen*, cui aquae obtemperarent: aut impacta Equi ungula, saluberrimos excivisse fontes, ut feliciori vena ex *Tricolle Hungariae*, quam bicipitis *Parnassi* simulacro, longa *Posteritas sanctioris Bellerophontis* memoriam hauriret. Non recensebo iniectam *Popularium* corporibus virulentam anguium sanie, ad *Aesculapii* invidiam, solius Regis virgae contactu, a *Ladislao* ad incomumitatem civium fuisse enervatam.

Igy menti meg, a sereget eledellel ellátva, népét László, a királyi pásztor; nem feledkezik meg arról sem, hogy honának orvosa legyen. Midőn ezt elmondom, mellőzöm, mint csalt ki csodálatos mesterséggel ismételten is bő forrást sisakjának földre hajtásával s adta vissza üdvhozó italával a szomjúságtól már már elepedt népnek egészségét; mint verte ki a sziklából, lándsájának hegyét beledöfve, a makacskodó vizet Magyarország Mózeseként, a kinek a vizek engedelmeskednek; mint idézte föl lova patájának dobbanásával a leggyógyítóbb forrásokat, hogy Magyarország hármal halmának szerencsésebb eréből, a kétsűcsű *Parnassus* e képmásából, a késő utókor egy szentebb *Bellerophonnak* emlékéket meríthesse, Nem beszélem el, mint tette ártalmatlanná az emberek testébe került mérges kígyónyálat, *Aesculapiust* irigységre készítve, királyi pálcájának pusztá érin-

Silentio involvam dire saevientis in Patriae viscera Epidemiae tempore, insolito hactenus divinationis genere, a Ladislao versus coelum emissas sagittas, ut quam fortuito casu reciduae ferrentur in herbam, eam Alexipharmacum intoxicatis aerae vitio corporibus praeberet in medelam, quo plane facto, Constantini renovavit historiam; hoc solo discrimine, quod iste in signo crucis de hoste; ille in herba cruciata de pestetriumpharit.

tésével s adta vissza polgárainak egészségét. Hallgatással mellőzöm, hogy a hazának beleit duló kegyetlen járvány idején, a jóslátás eddig páratlan módján, mint bocsátotta László nyilát az ég felé, hogy az visszahullva véletlen esésében egy fűbe furódjon s ő azt ellenmérég gyanánt nyujthassa a romlott levegőtől megfertőzött testeknek gyógyszeréül. E tettel nyilván megújította Constantinus históriáját; azzal a különbséggel, hogy az a kereszt jelében az ellenség felett, ő pedig a keresztfű által a pestis felett aratott diadalt.

Podhradczyk ehhez még ezt a kommentárt fűzi: Hogy a *Nyil-vetés* atyáinknál bevett szokás volt, és hogy a *Nyil-allás*, *Nyil-ás*, *Nyil-atkozás* sat. szavakat s igéket egyedül csak a *nyil-huzásból* fejthetni meg: ezen igazságot bebizonyítottam az 1835-dik eszt. Tudományos Gyűjteménynek X-dik kötetében a 94—96. lapokon. Bizvást elhíhetjük tehát, hogy a régi hagyományok történeteken, nem pedig mende-mondákon alapulnak. — A *Biga Salutis* nevű könyv hasonlót említ *Szt. Istvánról*: »Dum adhuc viveret, multos sanavit suis meritis, — úgy mond, — quibus quidem mittebat buccellam panis aut fructus, et illis gustatis statim sanabantur. Aliquis vero mittebat herbam odoriferam suis manibus contrectatam, ad cuius mox olfactum sanabantur.« Olvasd *Hartvicot* is.

Ez a rövid és száraz adat állott minden valószínűség szerint Arany rendelkezésére Szent László fűvének megírásában. Arany egy igazi középkori hegedős képét öltve magára, mély vallásos meggyőződés hangján meséli el a történetet, úgy hogy nemcsak az egyes részletekben való leleményességét csodáljuk, de igazi megilletődést is érzünk. Az egyes részletek épen a történetnek ezt a belső valószínűségét vannak hivatva emelni. Így a mint László a földnek porában ül és sátorában bűnbánatot tart népének gyásza miatt, a mint Isten látást mutat neki:

A nép pedig bámúl a kegyes királyra,
Hamutól megőszült fedetlen hajára,
Nézi, nézi, hát csak azon veszi észre,
Hogy világosság száll a király fejére.

Megdöbbsent a mellök, hajuk felborzadott,
Egy szilaj hidegség a szívükhöz futott,
Térdre hulladoztak és úgy könyörgének
A nagyhitű király erős istenének.

És végre a mint a nyillövéshez készül, mintegy ünnepi aktushoz. Leteszi a gyászt, bíbor köntöst vesz fel, szög haját illatos kenettel keni meg, aztán feltett koronával, balján kezívével indul a nagy tetre.

Azonban Arany még mélyebben is behatolt a kor szellemébe: igazán gyökerén akarta megragadni. Erre a célra szolgál a költeménynek, mondhatni, egész fölépítménye. Ha Isten a pestis orvosságaként adta a keresztfüvet, akkor az a pestis nem ok nélkül szállta meg a népet, s a középkori felfogás szerint mi lehetne más oka, mint a nép bűnössége? *Itt kapcsolja Arany a történetet egy másik, szent László király korabeli eseményhez: a kunok ellen vívott harczhoz* vagy még helyesebben: a kunok elleni harczot alapul veszi a pestis rájához. Ez egészen Arany leleménye; a krónikák mitsem tudnak e két esemény összefüggéséről. A rettenetes vérontás, melyet a magyarok végbe vittek, volt bűnük forrása. A vér előbb mint patak folyt, aztán mint folyó és végre egész tengerré dagadt, melybe az egymásra tornyosuló sebesültek belefultak. A kunokat a magyarság, noha már legyőzte, úgy lekaszabolta, hogy csak egy maradt hírvinni messze Kunországba. A csata után csak osztozásról és lakomázásról hallunk, de nem arról, hogy Istennek valaki meghálálta volna segedelmét. László egyedül imádkozik sátrában, fényes győzedelmét csak ő nem tartá övének, hálát adva érte Ura Istenének. Isten meg is haragszik a magyar népre. Igaz, hogy a kunok pogányok voltak s a magyarok ellenük küzdve a kereszténységet is védelmezték, de Isten nem kívánja, hogy az ő tiszteletét vérengzéssel terjeszszék. A kereszténység épen abban különbözik a pogányságtól, hogy elítéli a véres emberáldozatokat.

A pestis tehát kitör, mint Isten csapása. Itt van *Arany másik szerkezetbeli leleménye: a pestis pusztítását összeköti a kereszténység elleni lázadással*. Ebben lélektani okok vezethették. Miután a magyar népet úgy mutatta be, mint a mely inkább csak külsőleg keresztény még, semmint lélekben is, könnyen érthető, hogy egy ily nagy megrázkódáskor elveszti egyensúlyát s újra a hatalmasabb régi istenekhez fordul. Ebben is látszik még pogány gondolkozása; a vallás bizonyos hallgatag szerződés isten és ember közt; az ember áldoz az istennek, de csak hogy segítse, vagy legalább ne ártson neki; a vallásos érzés alapja még a félelem, nem a szeretet.

Arany a történeti adatokat a költemény e részeihez is Podhradczy könyvéből vette. A kunokkal való harcz annak VII. §-ban van, mint Szent László győzedelmeinek folytatása:

»Másodsor, kegyes *Szent László* király idein az gonosz *Kunok* meg be jévének *Magyar* országban; eleszer Erdélyt fel-dúlván, és mind az Nir-bátorságot, onnan az Tisza mellékét mind Betse váráiglan; ennél nagyobb had *Magyar* országban ő előttök soha sem volt. Kegyes *Szent László* az időben vala *Tót* országban; és mikoron meg hallotta vóna, azonnal utánnok lén, és éré

el őket az *Temes közbe*, és reájok rohanván, úgy veré mind az sokaságot, hogy egy úrnál tebb el nem szojladhata közülök, és nagy nyereséggel járván, az foglyokat mind hátra hozá«.

A költeményben említett mező tehát, a mely sík-vérré lett: a temesi síkság; a folyó, mely a holttestektől megdagadt: a Temes. Teljesen a krónika szavain alapul az is, hogy az ellenséges seregből csak »egy maradt hírvinni messze Kunországba«. Ezt a körülményt a Képes Krónika így említi: »Kapolcs és vele népének színe java elesett a csatában, de igen sokan fogságba jutottak és az egész seregből csak egy Eszembő nevű harcos menekült el hirmondónak«. Mi több, e teljes győzelem híre eljutott Velenczébe is, de a krónika ott már még ez egy embert sem engedi menekülni: »Bessi Ungaris infestissimi spoliata Ungaria fugiebant, sed ab Ungaris ita oppressi dicuntur, ut *ne unus quidem effugerit*«. (Dandolo, Chron. Muratorinál XII. 248. Id. Szilágyi Magy. nemz. tört. II. 167. l.)¹

Maga Podhradczy a legenda elbeszéléséhez még ezt a jegyzést fűzi: »Másodszor a kunok Kapóltás Krulnak fia alatt 1089-dikben ütöttek be Magyarországra, Turótzai P. II. Cap. 57. — kiket *Sz. László Temes közben* utól érvén meg-verett.« »In perpetuum insignis victoriae monumentum, Themesus amnis, in hodiernum usque diem, a clara infidelium caede, *Paganus cognominatus est*«. Bonfin. Decad. II. Lib. 4. edit. Lips. 234. l.

Ez a hely pontosan megadja az eseménynek a költeményben csak nagyjából felemlített idejét: »Ezer év után még nem írtak nyolczszázat, hanem legfeljebb csak nyolczvan egynehányat,« az 1089. esztendő.

Nem kevésbé érdekes Arany költői eljárása a másik történeti eseménnyel, a pogánylázadással szemben. Említettük, hogy Arany ezt csupán lélektani okok alapján tüntette fel a kun hadjárat következményeként. Mi több, sem a krónikák, sem a történelem nem is tudnak efféle lázadásról Szent László alatt. Ha nem is volt még akkor a népnek minden rétege áthatva a kereszténység szellemétől, a lázadás veszedelme már ki volt zárva és László törvényei elégségesnek tartják a pogány hagyományok szerint élőkre csupán azt a büntetést szabni, hogy »A ki pogány szertartás szerint áldoz a kutaknál, vagy fáknál, forrásoknál és kőszálaknál hoz áldozatot, bűnét egy ökrön váltsa meg« (22. §.). A pogányság nem tűnhetett föl félelmesnek, ha elégnek látszott ily enyhe eszközökkel küzdeni ellene.

Arany ez esetben egy korábban történt eseményt helyezett későbbi időbe. Az a pogány lázadás, melyre a leírás egész menete

¹ V. ö. Tompa, Szent László királyról cz. költeményében is:

Másodszor a Tömös mellé rekedének
Hol lón nagy folyása támadók vérenek
Egy lábig vesztenek partján a folyónak,
Csupán egy szaladván haza hirmondónak.

utal, I. Béla alatt volt 1061-ben, a második és utolsó jelentékeny felkelés 1046 óta. A Chronicon Budense adatait követve, melyet szintén Podhradczky adott ki 1838-ban, a lázadás képe így áll előttünk: »Az előző lázadás vezérének, Vathának fia, János volt a pogány párt feje, a ki számos táltost, javasasszonyt és varázslót gyűjtött maga körül. Béla, a ki a népre támaszkodott Endrével s a német párttal szemben nem mert egyszerre föllépni ellenük, hanem Fehérvárra országos gyűlést hirdetett, meghagyva, hogy minden faluból jöjjön két-két idősebb és értelmesebb gazda a király tanácsába. De nemcsak azok jöttek, a kiket hívtak, hanem számos paraszt, és szolga, s az egész környékbeli magyarság, úgy hogy a király és a püspökök aggódva szemlélték, félve, hogy reájuk támadnak. A nép pedig előljárókat választott, a kiknek szószéket állítottak fából, hogy az emberek láthassák és hallhassák őket. Az előljárók pedig követeket küldtek a királyhoz és az urakhoz ezen ígéssel: »Hagyd meg apáink szokását, engedj pogány módon élni. Megkövezzük a püspököket, kihányjuk a papok belét, megfojtjuk a deákokat, felakasztjuk a dézsmálókat, lerontjuk az egyházakat, összezúzzuk a harangokat. Megbúsult ennek hallatára a király és három napi fegyernyugvást kért, hogy azalatt meggondolja a dolgot. Ezalatt pedig a nép előljárói emelkedett helyökről gonosz énekeket mondtak a hit ellen. Az egész nép pedig örvendezve zúgta reá: Ugy legyen! Ugy legyen!

A király ügyesen használta fel a három napot. Mikor harmadnap a tömeg feleletre várt, királyi parancsra fegyveres katonák rohantak reá, néhányat levágtak közülök, a szónokokat az emelvényekről ledobva agyonverték, a többieket megkötözve kegyetlen veréssel megfenyítették és így nagy ügygyel-bajjal elfojtották a lázadást.

Igy végződött a pogány hit utolsó nagy fellobbanása a kereszténység teljes győzelmével. Meg van írva a régi könyvekben a magyarok történetéről, hogy a keresztényeknek eltiltották nőül venni Vatha és János valamely atyafiát, mivel ők Datan és Abyron módjára a magyar népet eltérítették Krisztus hitétől. (Szilágyi Magy. nemz. tört. II. 68. 1.)«

A krónikáknak ez az elbeszélése szolgáltatatta Aranynek az egyes adatokat a lázadás leírásához, a mint arra nem nehéz ráismerni a szónokok választásában, a pogány szokások dicséretében, a tized emlegetésében.

Arany úgy a külsőségekben, mint különösen szellemének mélységében igyekezett behatolni a korba. Talán Homeros is, a kivel épen ez időben sokat foglalkozott, segítette a kezdetleges népek lelkivilágának megértésében. Homeros elbeszélése az Ilias elején sokban rokon vonásokat mutat. A dögvész ott is az isten megsértéséből keletkezik: Apollon papjáért nyilazza a danaokat. Csak az isten kiengesztelése segíthet a népen. A fellázított nép ott is nagy zajjal tolong a király elé és szónokaik követelik a visz-

szatérést. De Agamemnon nem tudja fékezni indulatát, bosszúvágya erősebb, mint népének érdeke. Arany a legmélyebb keresztény gondolatot: a megváltás eszméjét viszi bele költeményébe, midőn Lászlóval arra kéri a Mindenhatót:

Öntsd ki *rám*, ha tetszik, méltó haragodat,
Csak népemről vedd le sujtoló karodat.

A világ java keresztény felfogás szerint mindig attól függ, akadnak-e egyes nagy lelkek, a kik mintegy megfedkezve egyéniségükről, magukra veszik az emberiség gondját és feláldozva önmagukat megváltják boldogságát.

Isten nem kívánja László áldozatát; erős hite megmenti nemzetét. Az Úr csodát mutat érte s e csoda mintegy lelki orvosságul szolgál a népnek, mely kigyógyúl hitetlenségéből s igaz keresztényé válik. Szent László füve testi nyavalyáját is megszünteti s a szörnyü leczkét megjegyezve nem sovárog többé pogány áldozatra.

Arany e felfogása, úgy látszik, hatással volt Garayra is, a ki Szent Lászlója második énekének VII. részében beszél el a pogány lázadást, élénk színekkel, és erősen kiemeli László megváltó munkáját. Nem oly egyszerűen korhű ez a rész sem, mint Arany költeménye, hisz tudjuk, hogy Garay romantikus lovagot csinált Szent László alakjából, de mégis sokkal különb, mint később a nyíllövés legendájának elmondása a tizenegyedik ének IV. részében. A dögvész leírása, mely Aranynál oly megdöbbentő, Garaynál épen csak száraz krónika. De tudjuk, hogy Garay e részen már halálos kórral küzdve dolgozott s utolsó öröme volt, hogy költeményét befejezhette.

Második, *Szent László* című legendáját szintén Podhradczky műve alapján dolgozta Arany. Podhradczkyban nemcsak a Szent László sirjánál esett csodák (I. 10.), de tüzetesen el van mondva tetemeinek históriája is, úgy hogy híven, hitelesen előttünk áll a nagy királynak egész szent élete, a mint az nemzetére századokon át hatott. E mű, minthogy már egész beosztásánál és módszerénél fogva sem tekinthető tudományos történelmi műnek, valósággal mintha csak költőink számára készült volna forrásmunka gyanánt.

Szent László tetemei a nagyváradi székesegyházban helyezték örök nyugalomra 1095. augusztus 4-én. Az egyházat ő maga alapította és ajánlotta szűz Máriának. 1342-ben a régi dűledező templom helyére újat emelt Báthori András püspök, melyet aztán utódja fejezett be, Demetrius de Nethke de genere Aba. Ennek utódja János püspök pedig 1390-ben Kolozsvári György és Márton képfaragókkal elkészíttette Szent Lászlónak lovasszobrát, valamint szent Istvánét és szent Imrét is. Miskolczy István, a ki 1609. június 27-én megtekintette a templomot és környékét, ekkép írja le a látottakat (10. l.): »Várad várát megtekintve a következőket jegyeztem fel: Mindjárt a vár bejáratánál jobbról van Szent László király ércszobra, ércz lovon ülve, hajdan ép és

aranyban ragyogó, jobbában favágó szekercze, mintegy ütésre emelten. A lónak jobb heréje nagyobb, mint a bal. A ló alatt ércz táblán ezek olvashatók: Anno 1390. die XX. mensis May, Rege Sigismundo et Maria Regina feliciter regnantibus, hoc opus fieri fecit Reverendus in Christo pater d. Joannes Episcopus Varadiensis per Magistros Martinum et Georgium de Colosvár in honorem S. Ladislai Regis.«

Ugyanott három ércz álló szobor is találtatik. Az első balról kardot tart egy a nyakáról lefüggő lánczon, bárdal, sarkantyúkkal és ezen föliratos táblával: »Anno d. M. CCC 70. Serenissimo Principe regnante Domino Ludovico Rege Hungariae. Venerabilis Dominus Pater Demetrius Episcopus Varadiensis fieri fecit has Sanctorum imagines per magistros Martinum et Georgium filios magistri Nicolai pictoris de Colosvár.«

A második arany almát tart, kereszttel s hüvelyébe dugott lánczon függő karddal, sarkantyúsan. A harmadik szakáltalan, királyi pálczát tart, van kardja, tőre, sarkantyúja és kereszttel ellátott táblája. Nevük köztudomás szerint: László, István és Imre.

E szerint Szent Lászlónak két szobra is állt a nagyváradi székesegyház előtt: az egyik álló szobor, a másik két szent király szobrával egy csoportban, második a hires, aranyozott, nagy lovasszobor.

Ezeket a szobrokat látta Janus Pannonius is és énekelte meg (Epigrammatum Lib. II. Epigram. V.) *Abiens valere iubet Sanctos Reges Waradini* című versében.

Aurati pariter valet Reges,
Quos .nec sacrilegus perussit ignis,
Dirae nec tetigit fragor ruinae,
Flammis cum dominantibus per arcem,
Obscura latuit polus favilla;
Quam primum, o comites, viam voremus.

At Tu, qui rutilus Eques sub armis
Dextra belligeram levas securim,
Cuius splendida marmorum columnis,
Sudarunt liquidum Sepulcra nectar,
Nostrum rite favens iter secunda.
Quam primum, o comites, viam voremus.

Janus Pannonius e versének 2. és 3. sora ama két csodálatos esetre czéloz, midőn a templom majdnem tönkrement, László szent testének mégis semmi sérelme sem lőn. Az első Zsigmond király idejében történt. A sekrestyés a templomban felejtette az égő gyertyát, ettől tüzet fogtak a ruhák meg a butorok s oly égis keletkezett, hogy a templom összes kincsei, irattára, de még a szent király fejének és ereklyéinek takarói is odavesztek. Magát

a szent testet és az ereklyéket azonban megkimélte a pusztító elem, erejét egyszerre sajátos módon elveszítvén. Még füstnek nyomatát is alig találták rajtuk.

A másik eset vagy negyven évvel később 1443. április 7-én történt. Szent László feje és két keze egy boltozatos sekrestyében őriztetett, épen a torony alatt. Az említett napon ez a torony összeomlott s maga alá temette a sekrestyét is. Mind a püspök, mind az egész sokaság, mely az eset hírére összefutott, azt hitte, hogy a szent maradványok végkép megsemmisültek. De az isteni gondviselés másként határozott. A szekrények, ládák, fiókok porrá zúzva találtattak ugyan, de maga a szent fő ugyanazon helyen, a hol állott, ugyanazon lepellel letakarva, épen és sértetlenül maradt. Sőt a mi a csodát még nagyobb csodává tette, a fej felett közvetlenül egy oly óriási kő feküdt, hogy emberi karát nem foghatta; ez, a falomlástól eltekintve, egymagában is teljesen elegendő lett volna a szent fő teljes megsemmisítésére. Mindazáltal sem a fej, sem a csontereklyék még csak egy kis repedést sem szenvedtek.

Egyáltalán Szent László tetemei, mióta a nagyváradai székes-egyházban nyugalomra tétettek, folytonos csodák tárgyai voltak. Maga László temetése is csodák közt folyt le. »Az magyarországi fejedelmek látván az időnek alkalmatlan és messze voltát, félelem rajta, hogy az szent, kegyes király testének romlása ne lenne az nagy buzgó hévségnek miatta, közelségnek okáért térének Fejérvár felé, holott az szent királyok teste nyugoszik vala.« De a szekér, mely a szent tetemeteket vitte, az éj folyamán, minden emberi segedelem nélkül megindult Várad felé. Másod csoda, mikoron az váradai monostorba el akarnák temetni, mondá egy valaki, hogy az szent test dohos volna. Az tebb népek kedég nagy szép illatot éreznek vala: ottan hátra, háta megé fordula álla annak, a kinek dohosnak éreztetik vala. De mikoron hazugságnak bínét meg vádlotta volna és Úr Istennek irgalmasságát kérte volna, sírván az szent király testének előtte, meggyógyultaték; de az álla kapczáján mind éltig megismérteték. Annak felette nagy sok vakok, sánták, csonkák és poklosok vigasztatának meg az szent királynak érdeme miatt, kinek sok volna a beszéde. Az ő szent temetésének idejekor égben angyali szók hallattatának és az szent confessorok miséjét ők kezdék el, kit a jámbor egyházi népek utánok éneklének és az halottaknak miséjét elhagyák, kiben megismérteték, hogy az Úr Isten az ő szent confessori köziben helyhezette volna, azon időben, mikoron írának ezen kilenczven öt esztendőben.

Azon napon és órában, a mikor kanonizálták, »az szent monostornak felette nagy szép fényes csillag láttatik az égen, az ő szent testének felette, úgy mint két hórág.« Egy gyermek, a kit azon nagy mise koron odahoztak s kinek sem kezei, sem lábai nem valának, »íme mindennek szeme látására megvigaszék tekéleteséggel, mint egy egész ember.«

Szent László koporsója, mely mint Janus Pannonius idézett verse tanusítja, ragyogó márványból volt, állandó színhelye maradt a csudáknak azontúl is. Egy nemes leánynak oly nagy szeme fájása vala, hogy soha többé gyógyulását nem reméli vala. Mikor a koporsónál nagy sírás közt könyörög »íme, ottan az ő agyából mind húsostól szemei kiesének kezeiben. Ottan felréada és odafutván nagy sok népek, láták, hát az ő testi szemei markában vannak és újonnan való szemeket adott ő neki Úr Isten az kegyes királynak érdeméből.«

Igazságossága is oda vonzotta a híveket. Egy vitézlő nemes jámbor egy ezüst tálat adott zálogba egy ispánnak. Az ispán meg akarta tartani s magáénak állította. Az ítélőszék azt határozta, tegyék László koporsójára; döntsön az Úr maga. Mikor az ispán a tálhoz nyúlt, »ottan hátra esék, mint egy holt; az szegény nemes jámbor kedég nagy hálaadással elvevé és házához méne«. Egyáltalán az egész középkoron keresztül nagy szerepet játszott a nagyváradi székesegyház, mint az istenitéletek, főleg a tüzesvaspróba színhelye, a hogyan azt a Várad Regestrum beszéli. Szokásban volt a Szent László koporsójára és tetemeire való esküvé is. Így ugyancsak a várad Regestrum tanúsága szerint II. Endre idejében a kőrüi apát esküdött meg László koporsójára, 1273-ban pedig a nagyváradi püspök, Lodomér, jobbagyait eskette meg László fejére. A tatárjárást, törökpusztítást mind kiállták a szent tetemek; csak a protestantismus nézett rájuk gyanus szemmel. Benczédi Székely István már, »isten bosszúságá«-nak nevezi a koporsó látogatását. Zápolya János pedig 1565. június 22-én föltöreti a sírt és szertehányatja az áldott tetemeket.

De László vitézsége sem hanyatlott el holtá után s ezzel már közelebről jutunk ama mondakörbe, a honnan Arany is a maga költeményének tárgyát vette. László annyi jeles erénye közül ez egyik legfő sem enyészhetett el holtával. Podhradczky említi a dubniczi krónika nyomán, (II. r. 15. l.) hogy jámbor atyáink hajdan a nagyváradi székesegyház előtt álló szent királyokhoz, de különösen Szent Lászlóhoz fordultak harcaikban segítségért. »Az Úrnak ezer háromszáz ötven ötödik esztendejében, szent Anna ünnepén az ausztriai herczeg követséget küldött Magyarország királyához, segítséget kérve az ellene felkelt svábok ellen. A király el is küldte Pált, Laczk fiát négyszáz magyar ijázszal egyetemben. Sváb földre érve szent Lőrincz vértanú után való nap, Thulna városa határában rettenetes harczot vívtak ezen sváb teutonokkal. De a magyarok felkiáltottak: Szent királyok, segítetek minket! És az isteni kegy által ki is küzdtek a győzelmet. — Az 1352. évről ezt jegyzi fel a dubniczi krónika: »Végre szombatnap előestéjén sok nyomorúsággal és kimondhatatlan fáradsággal átkelt Lajos király a hegyeken és Beregbe ért Munkács vára alá, a hol magát némiképp kipihenve Váradnak vette útját, hogy Szent László király egyházát meglátogassa. A kinek is sírja előtt alázattal földre

borulva hálát adott istennek és szent Lászlónak, hogy őt a halál torkából kiragadva, bár ügygyel-bajjal, mégis épségben visszavezette és ott maradt három napig és szent László egyházának nagy bőségű ajándékokat adományozott.«

Az az esemény, a mely Arany Szent Lászlójának is tárgyául szolgált, két évre ez elbeszélés után történt:

»Anno Domini millesimo trecen-
tesimo quadagesimo quinto, post
coronationem Regis Lodovici tertio,
circa festum purificationis virginis
beatae Mariae, Siculi cum paucis
Hungaris, qui tunc in medio eorum
existebant, contra Tartaros proce-
dentes, deo auxiliante, innumerabi-
lem multitudinem Tartarorum in
terra ipsorum, in ore gladii percus-
serunt duravitque bellum inter eos
tribus continuis diebus. Dicitur quo-
que, quod quamdiu bellum inter
Christianos et ipsos Tartaros duravit,
caput sancti Regis Ladislai, in eccle-
sia Waradiensi non inveniebatur.
Mira certe res! Cum igitur Subcu-
stos eiusdem ecclesiae, causa requi-
rendi ipsum Caput, sacristiam ingres-
sus fuisset, reperit ipsum Caput in
suo loco iacere, ita insudatum, ac
si vivus de maximo labore, vel
calore aestus aliunde reversus fuis-
set, quod factum idem Subcustos,
non tantum ipsis Canonicis, sed
etiam multis religiosis viris publi-
cavit. Ad probationem vero prae-
dicti miraculi, quidam ex praedictis
Tartaris captivis, valde decrepitis,
aiebat: quod non ipsi Siculi et
Hungari percussissent eos, sed ille
Ladislauus, quem ipsi in adiutorium
suum semper vocant, dicebantque
et alii socii sui: quod cum ipsi
Siculi contra eos processissent,
antecedebat eos »quidam magnus
miles, sedens super arduum equum,
habensque in capite eius coronam
auream, et in manu sua dolabrum
suum, qui omnes nos cum validis-

Az Úrnak ezer háromszáz negy-
venötödik esztendejében. Lajos király
megkoronázása után harmad évre,
szűz Mária tisztulásának ünnepe
idején, a székelyek ama kevés
magyarral, a ki akkor köztük talál-
tatott, a tatárok ellen vonulva, isten
segítségével, roppant számú tatárt,
tulajdon földjükön kardélre hánytak
és három álló napig folyt köz-
tük a csata. Mondják azt is, hogy
azon idő alatt, míg a csata a keresz-
tények és tatárok közt tartott,
szent László király feje a váradi
székesegyházban seholsem talált-
tott. Csodálatos dolog kétségtelen!
Midőn ezek után a nevezett egy-
háznak őre a fej felkutatása végett
a sekrestyébe lépett, azt ismét a
maga helyén találta, de úgy átiz-
zadva, mintha éltében a legnagyobb
munkából vagy nyári hőségéből tért
volna vissza valahonnan. A sek-
restyés elmondta a dolgot a kano-
nokknak és más jámbor férfiaknak.
De bizonyította a csodát egy igen
elaggott tatár fogoly is a nevezett
tatárok közül, a ki a következőket be-
szélte: »Nem a székelyek, nem is
a magyarok győztek le minket,
hanem az a László, kit ők mindig
segítségül szoktak híni«. És többi
társai is bizonygatták, hogy mikor
a székelyek ellenük nyomultak,
előttük járt »egy nagy harczos, magas
lovon ülve, fején arany korona,
kezében csatabárdja, mely a leg-
súlyosabb vágásokkal és ütésekkel
pusztított bennünket. A harczos
feje fölött a levegőben egy gyö-

simis ictibus et percussionibus consummebat. Super caput enim huius militis, in aëra, quaedam speciosissima Domina, mirabili fulgure apparuit, in cuius capite corona aurea, decore nimio ac claritate adornata, videbatur«. Unde manifestum est, praedictos Siculos pro fide Jesu Christi certantes, ipsam beatam virginem Mariam, et beatum Regem Ladislaum, contra ipsos paganos, qui in sua virtute et multitudine gloriabantur, adiuvasse«.

A dubniczi krónika ezen, a népmondának teljes színét magán viselő elbeszélése volt Arany János forrása Szent László-jához. Ugyancsak Podhraczyban kapta Szent László alakjának következő leírását is (I. 70. l.): »Szent László ékes termetével minden embert tiszteletére ébresztett, mert vállatul fogva és azon fölül meghaladá az egész magyar népet«. A »Biga Salutis« című könyv így írja le:

»Legitur enim de eo, quod in naturalibus bonis divine miserationis gratia, speciali cum prerogative preeminentia, supra communem hominum valorem protulerat. Erat enim manu fortis, visu desiderabilis, et secundum phisonomiam Leonis, magnas habens extremitates (ezen ígékét más helyt így magyarázza: id est: humeros, brachia, manus etc.) statura procerus, ceterisque hominibus ab humeris supra preeminens, ita, quod exuberantem in eo donorum plenitudinem, ipsa quoque corporis Species imperio digna, declararet«.

nyörű nőszemély tündökölt csodálatos fényben, fején arany korona látszott, fölötte nagy díszszel és ragyogással ékesítve«. Ebből világos, hogy a székegyeket, Jézus Krisztus vallásáért való harcukban, maga a boldogságos szűz Mária és szent László király segítette a pogányok ellen, a kik vitézségükben és nagy számukban oly annyira elbizakodtak.

Megolvashatni róla ugyanis, hogy természeti javakban az isteni irgalmasság kegye őt mindenek közül különös kiválósággal tűntette ki a közönséges emberi érték felett. Mert karja erős, tekintete kívánatos, arca oroslánéhoz hasonló, tagjai (azaz: válla, karja, keze stb.) nagyok valának, termete magas, a többi ember felett vállal kiemelkedő, úgy hogy ő benne az erények bőséges teljességét testének uralkodásra termett alakja is hirdette.

Arany János ezen adatok alapján dolgozott és mint látható, ezúttal is egy eléggé elterjedt legendakörből választotta a maga elbeszélésének tárgyát. Feltűnő híven is ragaszkodik forrásához, annak minden értékesebb adatát felhasználva s csupán egy pontban veszünk észre lényeges eltérést a költemény compositiójában. Míg ugyanis a krónikában László megjelenése a harcolók sorai közt csupán az öreg tatár elbeszéléséből és Szent László *fejének* átizzadásából állapítható meg, addig Aranynál művészi plasticitás-

sal maga László kel ki sírjából, a térre siet, szobrának érczlovag-ját földre dönti és maga ül helyére, az érczlóra. Az adatok tényleg arra utalnak, hogy Lászlónak a nagyváradi székesegyházban nem annyira egész teste, mint inkább feje és kezei voltak tisztelet tárgya. Azaz teste ott volt ugyan a templom kriptájában, de feje és kezei voltak azon ereklyék, melyeken a vallásos szertartások gyakoroltattak s melyekre nevezetesen az esküvések is letétettek. 1273-ban Lodomér nagyváradi püspök jobbágyait Szent László fejére esketi meg (l. Podhradczky, Id. mű II. 32. l.). Az 1443-iki templomomlaskor is feje és két keze forgott veszélyben (l. fent).

A szent tetemeket, melyeket a tatárjárás csodálatosan megkímélt, Zápolya János szóratta szét 1565 június 22-én a protestantismus nevében s László feje ekkor Győrbe került.

A dubniczi krónika, Arany forrása, mitsém tud László érczszobráról, de nem is tudhat, mert e szobrot csak 1390-ben készítette Kolozsvári Márton és György, tehát nyolcz évvel Nagy Lajos halála után. De Szent László régibb szobráról sem lehet szó, bár az nem is volt lovasszobor, mert az is csak 1370-ben készült, Nagy Lajos harcza a tatárokkal és Szent László megjelenése pedig már 1345-ben történt, tehát épen negyedszázaddal előbb. A megelevenedett szobor eszméje e szerint egészen Arany János leleménye. Ismét úgy járt el, mint Szent László fűvében, hogy a költemény művészből alakulása érdekében tágit az idő korlátain s míg ott egy előbb, itt egy később történt vagy történhetett eseményt sző közbe. Különösen olyankor teszi ezt szívesen Arany, mikor valamely jellemző esemény, adat értékesítéséről van szó. Fontosabbnak tartotta, hogy Szent László személyével kapcsolatban híres szobráról is történjék emlékezés, mintsem hogy huszonöt évvel pontosabb legyen a költemény khronológiája. Ha a licentia historica mértékéül azt veszszük, hogy a régi idők rajzában a költőnek annyi szabadságot engedhetünk, a mennyi közönsége történeti tudásával nem ellenkezik, akkor e szempontból sem vethetünk Aranynak semmit szemére. Mi több, költeménye egyenesen elő is segíti e nevezetes műalkotás ismeretét.

A megelevenedett szobor motivuma aesthetikailag kétségen felül igen hatásos. De Arany itt igazán a legenda értelmében járt el és anticipatója által mintegy megkorrigálta. A hősöknek gyakran attributumuk a ló, mely mintegy nagyságuk részese, dicsőségüknek kiegészítő osztályosa. Gondoljunk csak Akhilles lovaira, Nagy Sándor Bukephalosára, Rustem és a Cid paripáira. Szent Lászlónak is megvan a maga táltosa a Zug vagy Szög és Arany helyes érzékkel járt el, mikor e lónak elbeszélésében oly fontos szerepet juttatott.

A külföldi párhuzamok közül Binder Jenő (Phil. Közl. XXIV. 787.) egy cseh mondát említ, mely a mienkkel feltűnően rokon: Sobieslav herczeg 1125-ben hadba indult a szászok ellen, a kik Csehországba törvén Chlumetz mellett tábort ütöttek. Éjszaka meg-

jelent neki álmában szent Adalbert s felszólította, hogy vitesse a sereg élén atyjának, Slaviknak zászlaját, mely a wrbčani templom egy üregében van elrejtve. Sobieslav előhozatta a zászlót és szent Venczel lándzsájára tűzette. Midőn a nép megpillantotta az arany czímert s rajta a három fekete sávot, a közepén meg egy széles, fehér csíkot három piros rózsával, lelkes hangon zendített rá a régi dalra: Hospodine pomiluji ni. Mikor azután elhallgatott, egyszerre oly forma zúgás hallatszott a levegőben, mintha nagy harangokat húznának, azután egy sast láttak, mely a cseh sereg felől az ellenség felé repült. Elkezdődvén a csata, a csehek kedves Venczel herczegjüket pillantották meg a levegőben fehér lovon ülve; kezében zászlós kopját tartott, a zászlón szent Adalbert czímerével. A csehek, e látomástól lelkesítve, kivívták a diadalt«. (Grohmann Y. V. Sagen aus Böhmen, 93. l.).

E mondákban az az érdekes, hogy bennük a hős tényleg a cselekvés terére lép, holott a nép kedvelt hősei, a kik lelkére életükben mély benyomást tettek, s a kiknek örökös elvesztésébe nem tud belenyugodni, haláluk után rendszerint álomba merülve várják a cselekvés pillanatának elérkeztét, mint Barbarossa Frigyes, mint Tell.

Az elhunyt hősnek e visszatérése, valamint László füvének mondája is élénken emlékeztet egy régebbi magyar mondásra, melynek a mi két mondánk ilymódon szinte csak megismétlődéséül tetszik. Ez a Csabamonda; rokonságára a szent László mondákkal már Ipolyi figyelmeztet (Magyar mythologia 160. 253 l.). Csaba is magára marad 15000 vitézével, de a ki mind meg van sebesülve. Ekkor egy füvel, mely innen a *Csaba íre* nevet nyeri, valamenynyinek visszaadja egészségét. Csaba sem hal meg, csak eltűnik és serege folyton várja vissza, hogy még egyszer diadalra vigye. Azonban Csaba sohasem tért vissza Görögországból. De egyszer mégis megjelent, a Hadak útja ma is hirdeti dicsőséges emlékét. A magyar nép kereszténynyé lett és a pogány hős helyett új hőse támadt, a ki átvette Csaba örökét és nem szánta ott hagyni koporsója csendes nyugodalmát, valahányszor veszélybe került nemzete.

ZLINSZKY ALADÁR.

Let László fűve a *Gentiana* (Kései gyökér, Enzian), *G. minor* v. *heratfa*.
 A mt. L.-ra vonatkozó legendákat összegyűjtötte Podhracský Friscof his. ka-
 mári minnovo timent 1836-ban. Let L. ról kiadott könyvre a L.-legendák
 forrásának tekinthető kötetekünkben. (Garáy, *Törpe* let L. király-
 ean alapul). T. nére let. L. is viselt dolgainak története, T. nére let.
 L. király *Tatárainak története*. Arany *Szent László fűve*-t az első,
Szent László a legendáját a T. nére alapján írta.